

Podnikání jako strategie pro udržení legálního statusu pracovních migrantů

Milan Daniel

Abstrakt

Článek se zabývá změnou účelu pobytu migrantů v České republice ze zaměstnání na podnikání. K této změně se mnozí cizinci uchýlili po propuknutí hospodářské krize v naději, že tak dlouhodobě vyřeší legalitu svého pobytu v České republice. Autor v textu popisuje důvody vedoucí k tomuto jednání a na základě svých zkušeností a rozhovorů s migranty a představiteli firem i státní správy ilustruje současnou situaci těchto nových podnikatelů. Věnuje se především situaci v pardubické průmyslové aglomeraci.

Osudy Nguyen thanh Donga a Nguyen van Tunga¹ se podobají jako vejce vejci – oběma je po čtyřicítce, oba mají v severním Vietnamu početné rodiny a oba si před počátkem hospodářské krize vyhodnotili informace od známých, příbuzných a přátel, kteří již předtím pracovali v daleké České republice, tak, že si práci v této zemi významně pomohou a zabezpečí své rodiny.

Nguyen thanh Dong přiletěl do Česka v létě 2008 s vízem za účelem zaměstnání a povolením k práci v jedné z pardubických montoven. Celá administrativní procedura vedoucí k získání víza do ČR trvala skoro půl roku. Z montovny byl Dong propuštěn ještě ve zkušební době, protože s propuknutím ekonomické krize začala mít firma problémy s odbytem. Čtvrt roku pomáhal příbuznému na stánku, ale k ničemu to nevedlo, pouze se vydal z většiny vydělaných peněz a byl téměř na mizině.

V podobné situaci byl i Tung. Za doklady potřebné pro cestu do ČR zaplatil 7 000 amerických dolarů a do země ve středu Evropy přiletěl ve stejné době jako Dong. Když ztratil práci,

¹ Rozhovor autora s Nguyenem thanh Dongem a Nguyenem van Tungem ze dne 9. ledna 2010 (jména Vietnamců zmíněných v článku byly v zájmu jejich ochrany změněny).

hledal jinou možnost výdělků, ptal se u různých agentur. Bez práce byl půl roku a přežil i díky tomu, že ho finančně podporovala rodina z Vietnamu.

Pro cizince z Asie, kteří do České republiky přišli s migrační vlnou reagující na potřeby trhu práce před začátkem krize, byla nastalá situace katastrofální zejména z důvodu vysokého zadlužení, které akceptovali s nadějí, že dluhy v krátké době splatí. Pro většinu z nich nebyl návrat domů řešením, ale finanční i společenskou prohrou. Nejpříjemnějším způsobem, jak katastrofu spojenou se ztrátou zaměstnání odvrátit, proto byla z jejich pohledu administrativní klička, tzv. změna účelu pobytu.

Cizinci ji užívají ze dvou důvodů: prvním je to, že povolení k zaměstnání není flexibilní (vztahuje se pouze na konkrétního zaměstnavatele a pracovní pozici), s čímž je spojeno riziko ztráty legálního statusu při ztrátě zaměstnání. Druhým důvodem je fakt, že někteří zaměstnavatelé upřednostňují zaměstnávání osob s podnikatelským vízem, protože je to pro ně výhodnější finančně a kromě toho se vyváží z povinností daných ustanoveními zákoníku práce.

I Dong a Tung této možnosti využili a v průběhu jejich pobytu v ČR získali živnostenské oprávnění, čímž se jim změnil i účel pobytu ze zaměstnání na podnikání². Pro většinu cizinců, kteří v ČR pobývají relativně krátkou dobu, neznají jazyk a právní normy, je ovšem takový úkon administrativně nedostupný. Je proto přirozené, že využívají nabídek, jichž se jim dostává od jejich krajanů v pozicích „poradců“. Za jejich služby ovšem nemálo platí.

Profesionální zachránce

Jednoho večera se na ubytovně objevil Phuong, kterého Dong znal od vidění. Nguyen Phuong, mezi Čechy známý jako Filip, měl pověst krajana, který se vyzná. Dong se s ním dal do řeči a Phuong mu nabídl práci v lese. Bylo po kalamitě a správa lesů potřebovala sázet stromky. Dong v lese bydlel a jedl, po třech měsících měl dostat výplatu. Phuong pokrčil rameny: „Všechno, co jsi vydělal, sotva stačilo na ubytování a na jídlo.“

I Tungovi, který byl bez práce, nakonec zasvítla „šťastná hvězda“ - také on potkal „Filipa“ Phuonga. Filip sám žije v České republice pětadvacet let, má vysokoškolské vzdělání a na profesionálním poradenství svým krajanům vybudoval zcela legální a prosperující živnost.

² Změnu účelu pobytu pro cizince s vízem nad 90 dnů upravuje § 45 zákona o pobytu cizinců. Viz zákon č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky ve znění pozdějších předpisů.

Situace Donga a Tunga je důvěrně známá i dalším tisícům³ migrantů z Vietnamu, Mongolska a jiných zemí, kteří žijí v ČR⁴.

Situace těchto lidí je komplikována tím, že jsou na svých „poradcích“ závislí i jako na zprostředkovatelích práce. Pan Phuong (Filip) mi vysvětluje: „Pro Vietnamce, který je v České republice rok nebo i déle, je prakticky nemožné začít podnikat. Mluví se třeba o tom, že Vietnamci přebírají prodejny zeleniny. Pár lidí to v Pardubicích zkusilo, ale vzhledem ke konkurenci čtrnácti supermarketů toho brzy nechali.“ Také nehtová studia, jež jsou často zmiňována jako příklad nového vietnamského podnikání, jsou ve skutečnosti v jiné pozici: „Do těch přešli podnikatelé z jiných oborů, kteří si v minulosti vydělali na zařízení i potřebná školení.“

Noví podnikatelé z řad cizinců, kteří ustanovení zákona využili jen s cílem legalizovat pobyt, proto mají se sháněním práce problémy. Nejčastějším řešením je, že se naváží na fyzickou osobu, tzv. poradce – zprostředkovatele, který jim na základě svých konexí obstará zaměstnání formou smluv o dílo. Takoví podnikatelé potom pracují na standardních pracovních pozicích. Pro smluvního partnera, firmu, která jim poskytuje práci, je takové řešení výhodné, protože za tyto lidi nemusí platit odvody a pojištění a podnikatelům platí výrazně méně než agentuře.

Dong a Tung shodně uvedli, že fakturují svému smluvnímu partnerovi (faktickému zaměstnavateli) částku ve výši zhruba 12 000 Kč měsíčně. Z této částky si hradí zdravotní a sociální pojištění, daně a také poplatky za služby, jež jim účtuje jejich poradce - zprostředkovatel a v daném případě i ubytovatel v jedné osobě. Po odečtení všech plateb jim zbude na měsíc v ideálním případě něco kolem 7 000 korun. Část z této sumy použijí na skromné jídlo pro sebe, část posílají svým rodinám do Vietnamu. Chtějí-li mít práci, musí na tyto podmínky přistoupit.

Některé firmy se takovému řešení výslovně brání, dostávají se tak však paradoxně do konkurenční nevýhody. Například personalistka japonské firmy KYB Manufacturing Czech, Eunika Debská, říká: „O tomto způsobu zaměstnávání cizinců víme, pokládáme jej však za únikové řešení, které se pohybuje na hraně zákona. Nechceme jít touto cestou, chceme naopak postupovat s plným respektem vůči zákonu a kontrolním orgánům státu. Působí nám to však

³ Lze tak soudit podle rozsahu problému v Pardubickém kraji, tak jak je nepřímo doložen statistikami cizinecké policie uvedenými dále v tomto textu.

⁴ Rozdíl mezi jmenovanými etniky je snad jen v tom, že mongolská komunita je v ČR znatelně méně zakořeněná. To se projevilo i v míře ochoty přijmout nabídku státu na dobrovolný návrat v období krize: z 2 089 cizinců přihlášených do projektu tvořili občané Mongolska celkem 64 %, pak následovali občané Uzbekistánu (15 %) a Vietnamu (14 %). Občanů Ukrajiny, kteří jsou největší skupinou státních příslušníků ze třetích zemí v ČR, se v něm objevilo velmi málo (3 %). Zdroj: ČTK, viz http://www.ceskenoviny.cz/zpravy/dobrovolne-navraty-vyuzila-tretina-cizincu/412507&id_seznam=823

problémy. Zatímco pseudoživnostníci mohou podnikat prakticky bez časového omezení a musí si jen cyklicky prodlužovat platnost víz, která jsou udělována obvykle na dobu dvou let, našim zaměstnancům – cizincům prodlužuje úřad práce pracovní povolení pouze o šest měsíců. Pro firmu to znamená trvalou personální nestabilitu, protože její personální politika do značné míry stojí na zaměstnávání cizinců, kteří jsou zaškoleni, mají praxi a vykonávají svou práci k naší plné spokojenosti.“⁵

Změny účelu pobytu jsou na denním pořádku

Soulad pracovních aktivit (nejen) cizinců s živnostenským oprávněním vzhledem k živnostenskému zákonu spadá do působnosti oddělení kontroly Obecního živnostenského úřadu Magistrátu města Pardubic. Vedoucí tohoto oddělení, Alena Řeřuchová, vysvětluje právní stav, v jehož rámci ke změnám účelu pobytu dochází: „Když zahraniční fyzická osoba ohlašuje živnost, nemusí disponovat vízem za účelem podnikání – musí doložit vízum k pobytu nad 90 dnů nebo povolení k dlouhodobému pobytu. Ztratila-li zaměstnání a chce začít podnikat, může dobu platnosti dlouhodobého víza za účelem zaměstnání využít k ohlášení živnosti. Pokud tedy při kontrole zjistíme platné vízum za účelem zaměstnání a přitom osoba současně podniká, nemá problém. Přerušování provozování živnosti na dobu delší než šest měsíců je však podnikatel povinen předem písemně oznámit živnostenskému úřadu.“⁶

Pro účely tohoto článku se autor snažil zjistit rozsah fenoménu „změna účelu pobytu“ v pardubické městské aglomeraci v roce 2009. Ani cizinecká policie, ani živnostenský úřad však takovými údaji nedisponují, nesledují je, a změny účelu pobytu nejsou v evidenčním systému živnostenského úřadu v místě registrovány. Technicky je to nerealizovatelné proto, že žadatel může svou živnost po novele živnostenského zákona ohlásit kdekoliv.

Jediným vodítkem, které nepřímo ukazuje na rozsah problému, jsou statistické údaje poskytnuté oblastním ředitelstvím cizinecké policie v Hradci Králové⁷. Týkají se počtu cizinců, kteří měli v letech 2007, 2008 a 2009 povolení přechodný pobyt za účelem podnikání v Pardubickém kraji. Zatímco meziroční srovnání mezi lety 2007 a 2008 nevykazuje prakticky žádnou změnu (845 osob v roce 2007 a 842 osob v roce 2008), v roce 2009 byl zaznamenán nárůst na 1 306 podnikajících fyzických osob. Počet podnikatelů – cizinců v kraji se tak v porovnání let 2008 a 2009 zvýšil o 55 %. Ještě dramatičtější byl nárůst přímo v samotném okrese Pardubice: v roce 2007 zde podnikalo 417 cizinců, o rok později 438 a v roce 2009 již 785. Meziroční nárůst mezi lety 2008 a 2009 činí téměř 80 %⁸. Dlužno

⁵ Vyjádření Euniky Debské (z e-mailové korespondence ze dne 16. 1. 2010).

⁶ Z rozhovoru s vedoucí kontrolního oddělení živnostenského úřadu Magistrátu města Pardubic Alenou Řeřuchovou ze dne 13. 1. 2010.

⁷ Informace se týkají pouze Pardubického kraje.

⁸ Statistické údaje byly poskytnuty npor. Ivou Kormošovou z oblastního ředitelství Služby cizinecké policie v Hradci Králové.

zdůraznit, že jde o hrubé srovnání, čísla nereflktují jen změny účelu, ale mohla zahrnout i nově udělená víza. Ta však byla v roce 2009 udělována skutečně výjimečně.

Kontroly živnostníků ze strany živnostenského úřadu se řídí (neveřejným) plánem kontrol a soustřeďují se na dodržování živnostenského zákona. Kontrolován je zejména soulad vykonávané činnosti s předmětem podnikání, označování místa podnikání příslušnými údaji, dále změny údajů, jež živnostník uvedl při ohlášení atd. V případě zjištění nesrovnalostí je individuálně zjišťována míra porušení zákona, zohledňovány jsou skutečnosti hodné zřetele a postih je vyvozován podle míry a závažnosti provinění.

Pro zkušeného poradce pseudopodnikatelů není nic z uvedeného nepřekonatelnou překážkou: „Stačí vytvořit dostatečně široký okruh lidí, kteří si budou vzájemně fakturovat a naopak zpátky inkasovat nějaké částky, aby vytvořili zdání podnikání,“ vysvětluje ředitel agentury SMI Jaroslav Krupka⁹. „Nebo se dotyční podnikatelé postaví ke stánkům na tržnici ve Valech¹⁰, kde markýrují prodej a podnikání,“ dodává.

Proto, aby si pseudoživnostníci zajistili před úřady dostatečné krytí, nepotřebují mnoho. Stačí jim formálně dodržovat podmínky zákona, řádně ohlašovat změny údajů a hlídat si termíny, v nichž jsou jako cizinci povinni žádat o prodloužení platnosti pobytových a dalších oprávnění. Jsou samozřejmě povinni odevzdávat i řádně vyplněná daňová přiznání. Jak už bylo řečeno, i to je pro cizince neznalého jazyka a zákonů neřešitelné, pokud nemá k dispozici potřebný servis. Ten ale, vzhledem ke své finanční náročnosti, současně přispívá k prohlubování jeho špatné ekonomické pozice. Kruh se tím uzavírá.

Démon agentur

Agentury práce si vybudovaly na pracovním trhu pevnou pozici díky výhodám, jež představují především pro zaměstnavatele - ti se jakožto uživatelé nemusí starat o své agenturní zaměstnance. Agentura jim je dodává sice za cenu vyšší, než by za ně museli zaplatit sami, zbavuje je však současně odpovědnosti vyplývající z ustanovení zákoníku práce a nákladů na zdravotní a sociální pojištění, jež by za své zaměstnance jinak museli zaplatit.

V úrovni poskytovaných služeb jsou při celkovém počtu agentur práce na českém trhu práce (cca 2 150) pochopitelně rozdíly a špatná práce části z nich se promítla do paušálního negativního hodnocení jejich služeb a snahy jejich činnost co nejvíce svázat byrokracií. Je prokazatelné, že některé agentury zneužívají neznalosti cizinců v oblasti jejich práv a právního systému v ČR k jejich diskriminaci, neposkytují jim pracovní smlouvy v jazyce,

⁹ Rozhovor s ředitelem agentury SMI Ing. Jaroslavem Krupkou ze dne 13. 1. 2010.

¹⁰ Jedna z největších tržnic v ČR v obci Valy u Přelouče v okrese Pardubice.

jemuž rozumí, neoprávněně jim strhávají platby za služby, které si neobjednali, či promítají do mezd nesmyslné sankce. Na druhou stranu nelze tento stav paušalizovat. Existují i opačné případy agentur, jež práva svých zaměstnanců plně respektují a jednají v souladu s platným právním řádem.

Solidní agentury práce hrají v důsledku nastavení rolí jednotlivých hráčů na pracovním trhu a v migrační politice státu roli podstatnou, která vynikne právě při konfrontaci s individuálním živnostenským podnikáním cizinců.

Živnostník je jako vykonavatel práce z pohledu zaměstnavatele, který s ním ve švarcsystému uzavře smlouvu o dílo, ještě levnější a výhodnější než agenturní zaměstnanec. Takový pracovník se však vzdává jakékoli pracovněprávní ochrany a spolu se zaměstnavatelem se pohybuje na hraně zákona. Ze svého zisku si nadto musí platit minimálně sociální pojištění a daň z příjmu. Z hlediska fyzické osoby vykonávající práci za úplatu je proto výhodnější stát se, třeba agenturním, ale zaměstnancem.

Agentura SMI¹¹ je jednou ze dvou českých agentur práce, která má zaveden certifikovaný systém managementu kvality (dle ISO 9001). Dnes má přibližně 700 zaměstnanců. V Pardubickém kraji významně spolupracuje například s firmou Kiekert-CS se sídlem v Přelouči, přičemž zaměstnanci agentury jsou zde v nemalé míře právě vietnamští dělníci.

Ředitel Krupka pokládá postup státu při zaměstnávání cizinců za nepochopitelný. „Nad řešením typu smlouva o dílo mi zůstává rozum stát,“ říká. Zaměstnávání cizinců prostřednictvím agentur je na rozdíl od tohoto řešení státem snadno kontrolovatelné a stát toho také patřičně využívá: „V situaci, kdy je zaměstnávání cizinců z populistických důvodů kritizováno, se tvrdý postup státu projevuje právě v oblasti kontroly agentur, jakoby v nich bylo koncentrováno všechno zlo,“ dodává Krupka.

Seriózní agentury svůj přístup k zaměstnávání cizinců neřeší na úkor těchto lidí tím, že jim nabízejí smlouvy o dílo. Před tuto volbu však mohou cizince se živnostenským oprávněním postavit agentury, pro něž by například masivní úhrada prostožů v situaci, kdy firma nemá práci, byla likvidační. Ve firmě Foxconn CZ v Pardubicích, jejíž okamžitá produkce závisí na momentální a rychle se měnící poptávce na trhu, je například ve velké míře využívá další velká agentura, která si zde pronajímá celé provozy.

¹¹ SMI – Stamont Metal International, spol. s r. o., <http://www.smi.cz/index.php>

Lidskosti už bylo dost?

Pobyt cizinců v České republice je svázán s dodržováním řady omezujících byrokratických zákonů, předpisů a nařízení. Personalistka Eunika Debská upozorňuje na riziko, jež pro cizince změna účelu pobytu může znamenat: „Jestliže vydává cizinecká policie povolení k pobytu za účelem podnikání na dva roky, je to v případě „našeptávačů“ silný argument i pro legálně pracující zaměstnance. Bohužel z neznalosti zákonů jak ze strany „našeptávačů“, tak i zahraničních zaměstnanců, se tito lidé změnou účelu pobytu mohou dostat do problémů – pokud přestanou vykonávat zaměstnání, ztratí platnost jejich pracovní povolení, a zůstanou tak zcela odkázáni na své „dobrodince“,“ odkazuje Debská na zákon o zaměstnanosti¹².

Má pravdu: tito cizinci sice získají platné živnostenské oprávnění i povolení k pobytu, velké procento z nich však nesežene práci, a jsou tak vystaveni stresujícím situacím, z nichž obtížně a někdy marně hledají východisko.

Pokud by byl totiž zákon uplatňován striktně, znamenalo by to, že dnem vydání štítku do pasu se změněným účelem pobytu na podnikání pozbývá pracovní povolení platnosti a v důsledku toho končí i pracovní poměr. Zákon o pobytu cizinců pak říká, že „pokud cizinec neplní účel pobytu, **může** mu být povolení k pobytu zrušeno“. Právě podmíněnost tohoto ustanovení byla v minulosti zřejmě důvodem k benevolentnímu postupu vůči cizincům.

Ředitel personální agentury Krupka k tomu uvádí, že určitým řešením by byla jakási časově omezená amnestie, která by platila pro cizince, kteří by se chtěli vrátit k původnímu účelu pobytu, tj. zaměstnání. To je však podle ředitele odboru azylové a migrační politiky Ministerstva vnitra, Tomáše Haišmana¹³, nepřijatelné, protože cizinec v současné hospodářské situaci na nové pracovní povolení nedosáhne. „Je to tvrdé, je mi těch lidí osobně líto, ale svou šanci na důstojný návrat propásli tím, že se nepřihlásili do projektu dobrovolných návratů,“ řekl. Avšak jak již bylo zmíněno dříve, program dobrovolných návratů situaci většiny pracovních migrantů neřešil. Navíc pokud by se opravdu přihlásila i jen polovina z těch, kteří se v posledním roce potýkají s problémy se zaměstnáním, program dobrovolných návratů by byl kapacitně naprosto nedostačující.

Odbor azylové a migrační politiky situaci sleduje a chce ji řešit, zejména zpřísněním kontrol. Ty chce provádět ve spolupráci s finančními úřady a Českou správou sociálního zabezpečení,

¹² Podle zákona o zaměstnanosti totiž končí platnost pracovního povolení: „§ 100 (1) Platnost povolení k zaměstnání zaniká... d) neudělením, nevydáním, zrušením nebo zánikem oprávnění k pobytu za účelem zaměstnání z jiného důvodu.“

¹³ Z vyjádření na pracovním setkání pracovníků odboru se zástupci NNO, jež se konalo dne 25. 1. 2010 na Ministerstvu vnitra ČR.

kteřá má pravomoc kontrolovat povinnost odvodu sociálního pojištění u osob samostatně výdělečně činných. To samozřejmě situaci této kategorie podnikatelů ztíží.

Ministerstvo vnitra spoléhá na to, že cizinci, jichž se krize existenčně týká, nemohou stav materiální bídy dlouhodobě akceptovat. Zůstává otázkou, nakolik je odhad situace a jejich budoucího chování reálný. Nasnadě je i další možnost přesunu do kategorie „družstevníků“, na které je česká legislativa dlouhodobě krátká. Dotčeným cizincům by však tato změna přinesla jen další snížení úrovně pracovněprávní ochrany a plnou závislost na klientském systému. Není však jasné, co všechno jsou cizinci za daného stavu ochotni přijmout.

„Ti lidé jsou ve své situaci schopni vydržet třeba v díře v lese,“ říká autor svůj názor řediteli Haišmanovi. Haišman na to odpovídá: „Právě toho se bojím.“

Z odpovědi ředitele Haišmana lze vycítit, že si je vědom toho, že u některých cizinců, kteří se ocitnou na existenčním dně, nelze jejich reakce předvídat. Právě z tohoto prostředí se totiž rekrutují otroci do nelegálních výroben či pěstíren marihuany, které mají v důsledku nelegálních odběrů elektřiny a souvisejících kontrol energetických společností a policie krátkou životnost. Ne vždy se však podaří jednání za hranou zákona zamezit takto jednoduše a lidé, kteří hledají ze své pozice jakékoli východisko, nakonec vždy kývnou na nabídku, která jim přinese alespoň nějakou naději. Nabízí se proto otázka: nebylo by z hlediska státu a společnosti výhodnější nabídnout těmto lidem možnost legální práce, jejíž výnos by byl přínosem pro obě strany?

Autor je jednatelem občanského sdružení Most pro lidská práva v Pardubicích a novinářem na volné noze. Ve svých článcích, které publikují Lidové noviny, Hospodářské noviny a další česká periodika, se zabývá zejména tématem imigrace a integrace cizinců.

Článek vznikl v rámci projektu "Migrační politika v krizi" Multikulturního centra Praha za podpory nadace Open Society Fund Praha.

